

Nr 554.

Av herr **Weijne**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 174, angående statens övertagande av vissa kostnader för folkskoleväsendet m. m.

I Kungl. Maj:ts proposition nr 174 föreslås vissa åtgärder i syfte att folkskolan skall anpassa sig efter det sjunkande barnantalet. Av uppgifter angående elevantalet framgår, att redan nu ett mycket stort antal lärareavdelningar kunna indragas. Sannolikt kommer också folkskolan att under avsevärd tid få brottas med de problem, som en minskad nativitet åstadkommer.

Om man alltså har klart för sig, att en stark minskning av antalet lärare vid folk- och småskolor måste ske, vill man ändock mana till försiktighet vid indragning av tjänster. På detta spørsmål får ej läggas enbart ekonomiska synpunkter. I åtskilliga fall torde det vara väl motiverat att låta det sjunkande barnantalet medverka till en sänkning av antalet elever per undervisningsavdelning. Mångenstädes är detta alltjämt för högt. Först sedan antalet barn per lärare nedbringats till en ur pedagogisk synpunkt lämplig siffra, bör man tänka på minskning av antalet lärarekrafter.

Alldeles särskild försiktighet bör visas vid nedläggandet av lärareavdelning, som är den enda i en skolanläggning, och där nedläggandet alltså betyder, att skolan upphör med sin verksamhet, och att barnen skola genom skjutsning eller inackordering överföras till ett nytt skolområde. Om dylika fall yttra 1934 års folkskolesakkunniga, på vilkas utredning den föreliggande propositionen är grundad, bl. a.: »I vissa avsidet liggande trakter har tillvaron av även en blygsam skolanläggning en kulturell och folkuppfostrande betydelse, som, då fråga uppstår om skolas indragning, icke bör underskattas.»

Detta uttalande är väl värt att understrykas. Även om barnen efter en skolas nedläggande komma att undervisas i en högre skolform, betyder detta inte med säkerhet en förbättrad undervisning. Viktigare än skolformen är den personliga kontakten mellan lärare och barn. Säkerligen är denna lättare att få till stånd i en liten B3-skola än i en skola av t. ex. A-formen, där lärareavdelningen har ett högt elevantal. Även samarbetet mellan skola och hem blir gärna intimare och hjärtligare i den lilla landsbygdsskolan. Slutligen bör erinras om den ro och trevnad, som i regel präglar arbetet i en mindre skolanläggning. För barnens skull är det önskvärt, att de icke genom förhastad nedläggning av skola i tidiga år få kännning av tidens oro genom att undervisas långt bort från hemmet i kanske främmande miljö.

Även med iakttagande av all hänsyn till föräldrarnas och bygdens önske-

mål måste emellertid åtskilliga skolor upphöra med sin verksamhet. Vid vilket elevantal bör ett nedläggande ske? Att uppställa några generella regler torde vara omöjligt. Frågan måste bedömas från fall till fall med beaktande av såväl ekonomiska som pedagogiska synpunkter. Sålunda måste hänsyn tagas till lokalernas beskaffenhet, avståndet till närmaste skola, vägarnas beskaffenhet, elevantal och lokalförhållanden i den skola, dit barnen vid eventuell nedläggning av den egna anläggningen komma att överföras etc. För egen del hyser jag den meningen, att där barnantalet är högst 5, bör skolan läggas ned, om möjligheter finnas att placera eleverna på annat håll. Men å andra sidan bör en skola få fortsätta sin verksamhet, så vida antalet elever uppgår till 10. Jag bortser från de tämligen sällsynta fall, där lokalerna äro dåliga, och en bättre rustad skolanläggning finnes i tämligen omedelbar närhet. Där barnantalet slutligen är mellan 5 och 10, bör lättheten att i samförstånd med hemmen och utan större svårigheter överföra barnen till en tämligen närbelägen skola med lågt elevantal och goda lokaler bli avgörande för skolanläggningens vara eller icke vara. Naturligtvis måste man i samtliga fall, där det gäller omorganisation av skolväsendet, bedöma elevantalet på så lång sikt, som tillgängliga siffror ge möjlighet till.

Jag har redan uttalat, att indragning av skolor eller skolavdelningar måste bedömas från fall till fall. Några allmänna regler låta sig svårligen uppställas. Man kan därför icke vänta eller fordra, att Kungl Maj:t och riksdag skola fastställa några bestämda riktlinjer i nämnda avseende. Men jag anser mig likväl våga föreslå, att riksdagen uttalar, att indragning av framför allt hela skolor skall ske med all försiktighet och under hänsynstagande till bygdens berättigade önskemål.

*

I Kungl. Maj:ts förut omnämnda proposition, nr 174, föreslås, att lärare skall vara skyldig underkasta sig tvångsförflyttning till annat skoldistrikt. Dock skall denna skyldighet tillsvidare endast gälla lärare, som, efter det de nya bestämmelserna trätt i kraft, första gången vinner ordinarie anställning. För lärare, som vid de nya bestämmelsernas ikraftträdande innehar ordinarie anställning men efter ansökan vinner transport till annan tjänst av motsvarade slag, förbindes flyttningsskyldighet med den nya anställningen. Sistnämnda bestämmelse skall dock ej genomföras omedelbart utan först efter förloppet av fem år.

Som skäl för sistnämnda bestämmelse anföra folkskolesakkunniga bl. a.:

»Med avseende å tillämpningen av en tvångsförflyttningsprocedur bör vidare framhållas, att det måste anses vara av stor vikt, att icke genom bestämmelser härom en stagnation av den frivilliga förflyttningen åstadkommes. Skulle tvångsförflyttningsbestämmelserna omedelbart göras tillämpliga på lärare, som efter ansökning vinna transport från en ordinarie tjänst till en annan, kan det befaras, att lärarna skola känna sig obenägna att frivilligt söka sig bort från innehavande tjänster. En sådan effekt kan icke

anses önskvärd, eftersom det ur såväl skoldistriktens som lärarnas synpunkt måste vara att föredraga, att den förflyttning, som nödvändiggöres på grund av förefintligheten av övertaliga lärarbefattningar, sker på frivillighetens väg.

Med hänsyn härtill synes det de sakkunniga lämpligt, att bestämmelserna om tvångsförflyttning under en viss övergångstid icke göras tillämpliga å de fall, då ordinarie lärare efter ansökan erhålla annan ordinarie befattning, på det att så många som möjligt av de nuvarande övertaliga tjänsterna må avvecklas på frivillighetens väg. Den tid, som härför erfordras, uppskatta de sakkunniga till fem år. Efter förloppet av denna tid böra de nya bestämmelserna om flyttningsskyldighet träda i kraft, även vad angår nu avsedda fall. I ju större utsträckning den frivilliga förflyttningen äger rum, i desto färre fall behöver sedermera tvångsförflyttning förekomma. Bestämmelserna om tvångsförflyttning skulle alltså få *omedelbar* giltighet allenast för lärare, som efter bestämmelsernas utfärdande första gången erhålla ordinarie eller däremot svarande anställning.»

Enligt min mening talar statsintresset mot att över huvud taget utsträcka flyttningskyldigheten till lärare, som redan vid bestämmelsernas ikraftträdande inneha ordinarie tjänst. Säkerligen kommer behovet av frivillig förflyttning icke att vara mindre om fem år än för närvarande. De sjunkande födelsesiffrorna torde för mycket lång tid framåt skapa behov av en viss rörlighet hos lärarekåren. Men försämrar man en lärares rättsliga ställning, då han kanske mest med hänsyn till samhällets ekonomiska intresse söker en ny anställning, kommer detta med säkerhet att få till resultat, att en lärare icke frivilligt flyttar, även om hans tjänst kan räknas till de obehöfliga. Tvångsförflyttningen bör därför, enligt min uppfattning, endast omfatta lärare, som efter de nya bestämmelsernas ikraftträdande första gången vinna ordinarie anställning.

*

Beträffande lärares ekonomiska förhållanden i samband med tvångsförflyttning föreslår Kungl. Maj:t bl. a. följande: »Vid tvångsförflyttning skall så vitt möjligt tillses, att läraren genom förflyttningen icke lider någon minskning i de förmåner, han åtnjutit å den förra tjänsten. I den mån läraren genom förflyttning går förlustig kommunalt lönetillägg eller tilläggs-pension, skall ersättning härför beredas läraren av statsmedel.»

Kungl. Maj:ts förslag är i denna punkt grundat på vad majoriteten inom folkskolesakkunniga anfört. Minoriteten, undervisningsrådet Engvall och folkskolinspektören Persson, har omfattat en annan mening. Reservanterna utforma sin ståndpunkt på bl. a. följande sätt:

»Tvångsförflyttning av lärare vid folkskolan är en så ingripande åtgärd, att den icke bör göras ännu tyngre för läraren genom minskning av hans löneinkomster. Vad majoritetens förslag skulle kunna medföra för enskilda lärare, torde bäst belysas av ett exempel. Efter 15 års tjänstgöring som ordinarie folkskollärare tvångsförflyttas en lärare från en skola med 9 månaders årlig lästid, där läraren även undervisar 180 timmar årligen i yrkes-

bestämd fortsättningsskola samt i en slöjdvärdelning vid folkskolan; kommunalt lönetillägg utgår med 100 kronor. Utöver den kontanta minimilönen för 8 månaders lästid, 3 000 kronor, åtnjuter läraren i detta fall och har tämligen konstant åtnjutit under hela sin tjänstetid sammanlagt 1 000 kronor årligen. Hela detta belopp skulle läraren vid tvångsförflyttning kunna gå miste om. Hans kontanta löneinkomster skulle således minskas med en fjärdedel. Sker förflyttningen, då läraren är omkring 40 år gammal, kan den för honom medföra en sammanlagd förlust på omkring 20 000 kronor.

Vi medgiva, att ett fall sådant som det exemplifierade endast sällan kan komma att inträffa, bland annat därför, att det är blott undantagsvis, som lärare åtnjuta dylika löneförmåner. Men just därför skulle också staten utan risk kunna med tvångsförflyttningen förknippa sådana bestämmelser, att lärarens ekonomiska existens icke hotades. Då det skulle ankomma på Kungl. Maj:t att bestämma, om förflyttning av lärare skall ske, och i så fall när och till vilken tjänst, har Kungl. Maj:t möjlighet att reglera dessa tvångsförflyttningar så, att den förflyttade läraren bibehålles i sin löneställning, utan att detta behöver medföra ökade utgifter för statsverket. Att möjliggöra tvångsförflyttning på sådana villkor, att den lärare, som utan eget förvållande drabbas därav, skulle genom förflyttningen kunna få sina ekonomiska villkor avsevärt försämrade, anse vi obilligt och till skada för skolväsendet. För enskilda lärare skulle förflyttning under sådana förhållanden kunna innebära en verklig olycka.

Enligt vår mening böra således bestämmelser om förflyttning av lärare mot hans vilja från ett skoldistrikt till ett annat givas sådant innehåll, att lärarens sammanlagda avlöningsförmåner icke genom förflyttningen kunna minskas. Härvid ansluta vi oss på det närmaste till nu gällande i folkskolestadgan § 22 mom. 4 och 5 intagna bestämmelser rörande lärares förflyttning *inom* visst skoldistrikt, enligt vilka bestämmelser dylik förflyttning kan ske endast under förutsättning, att lärarens löneförmåner icke därigenom minskas. Vi hänvisa också till avlöningsreglementet för befattningshavare vid statsdepartement och vissa verk, tillhörande den civila statsförvaltningen, § 13 mom. 3, där det först föreskrives, att tjänsteman är skyldig att låta sig förflyttas till annan tjänst, och därefter heter: »Varder tjänsteman utan något sitt förvållande sålunda förflyttad till tjänst inom lägre lönegrad, skall han likväl åtnjuta lön enligt den lönegrad, han vid förflyttningen tillhörde.» Formellt äro lärartjänsterna visserligen icke reglerade i högre och lägre tjänster på samma sätt som de ovan avsedda statstjänsterna, men i detta sammanhang måste man betrakta en tjänst, som är förenad med en högre avlöning som en högre tjänst än den, med vilken följer en lägre avlöning. Om sedan denna högre avlöning utgår såsom kommunalt lönetillägg eller på grund av mera omfattande tjänstgöring, bör icke medföra någon skillnad, då det gäller att bestämma den avlöning, läraren skall åtnjuta å den tjänst, till vilken han flyttas. Mistningen av löneförmånen skulle i varje fall för läraren vara lika kännbar.»

Det lär vara svårt att bestrida, att reservanternas förslag är starkt grundat på rättvisa och billighet. Visserligen torde det möta en del svårigheter att i praktiken fastställa en skälig ersättning till tvångsförflyttad lärare. Omöjligt är det dock ingalunda att här finna lämpliga former. I alla händelser bör det klart sägas ut i riksdagens beslut, att lärare icke skall lida någon minskning i sina inkomster inom skolans ram. Därvid bör hänsyn

tagas till förutom kommunalt lönetillägg även ersättning för övertidsläsning samt arvode för slöjd och fortsättningsskola. Då en lärare kan ha inkomst av t. ex. undervisning i fortsättningsskola det ena året men icke det andra, synes det vara lämpligast att utgå från vederbörandes medelinkomst under de sista fem åren före tvångsförflyttningen eller den kortare tid, han kan ha tjänstgjort å platsen. Så vitt möjligt bör förflyttning ske till tjänst med motsvarande arbete och inkomster. Detta torde praktiskt taget aldrig stöta på några oöverstigliga svårigheter. Men skulle i sällsynta fall så vara förhållandet, bör läraren erhålla ersättning av statsmedel för utebliven inkomst.

*

Om man inför tvångsförflyttning för lärare vid folk- och småskolor, bör man i detta sammanhang icke försumma möjligheten att placera biträdande lärare vid folkskola eller lärare vid mindre folkskola, vars tjänst genom skolväsendets omorganisation eller sjunkande barnantal blivit överflödig, inom annat skoldistrikt. Det är obilligt, att dessa, i regel kvinnliga lärare, många gånger i sina bästa år, skola ställas utanför läraregärningen. I syfte att bringa dem åtminstone någon hjälp har riksdagen vid flera tillfällen beslutat om understöd åt lärarinnor av här nämnt slag. Statsverket skulle följaktligen göra vissa besparingar, om rätt meddelades för Kungl. Maj:t att transportera här nämnda lärare till annat skoldistrikt. Givetvis borde det icke komma ifråga att genom förflyttning lämna anställning åt alla entledigade lärare vid mindre folkskolor eller biträdande lärare vid folkskolor. De äldre eller eljest mindre tjänstedugliga borde liksom hittills i stället beredas ersättning av statsmedel för sin ofrivilliga arbetslöshet. Men i övriga fall torde det vara lämpligt att lämna Kungl. Maj:t rätt att förflytta här nämnda lärare.

Med stöd av det ovan anförda får jag vördsamt hemställa,

att riksdagen vid bifall i övrigt till Kungl. Maj:ts proposition nr 174 ville besluta:

1. att uttala, att indragning av lärartjänst, i synnerhet då det gäller enda befattningen vid en skola, skall ske med försiktighet, iakttagande av berättigade pedagogiska synpunkter samt skäligen hänsyn till föräldrarnas och bygdens intressen;

2. att skyldighet till tvångsförflyttning tillsvidare endast skall gälla lärare, som efter de nya bestämmelsernas ikraftträdande första gången vinner ordinarie anställning;

3. att lärare, som tvångsförflyttas, icke skall lida någon minskning i de löneförmåner, han åtnjutit å den förra tjänsten, varvid hänsyn skall tagas förutom till kommunalt lönetillägg även till ersättning för övertidsläsning samt arvode för slöjd och fortsättningsskola, allt beräknat efter lärarens me-

delinkomst för de sista fem åren eller den kortare tid, han tjänstgjort å befattningen;

4. att bemyndiga Kungl. Maj:t att förflytta sådan biträdande lärare vid folkskola eller lärare vid mindre folkskola, vars tjänst blivit överflödig, till annat skoldistrikt.

Stockholm den 30 mars 1935.

Josef Weijne.